

Molnár Tibor

· Történelmi Levéltár, Zenta, főlevéltáros

· tmolnar966@gmail.com

SZÁMADÁS: A BÁCSKAI TISZA MENTE NAGY HÁBORÚS HŐSI HALOTTAI A SZÁMOK TÜKRÉBEN

*Giving account: The heroes of the Great War of the Tisza river area in
the Bácska district in the mirror of the numbers*

Polaganje računa: heroji Velikog rata bačkog Potisja u ogledalu brojki

Az első világháború óriási pusztításokat okozott, és társadalmi változásokat is eredményezett. Mindezt nyomon lehet követni a források alapján elkészült statisztikák által. A munka a szerző által kutatott források alapján összeállított statisztikákat közöl, elemez és azokból von le következtetéseket. Ezek igen súlyosak. Nevezetesen az első világháború különböző egységeiben és harcterein a lakosság eredeti létszámához mérten óriási volt a veszteség. A férfi lakosság a frontokon és a kórházakban is tömegesen hunyt el, mindez hatással lesz a térség későbbi demográfiai trendjeire.

Kulcsszavak: hősi halottak, Tisza mente, első világháború, Nagy Háború, honvéd gyalogezredek, Magyararkanizsa, Zenta, Ada, Óbecse

A rendelkezésre álló, feltárt források alapján (a tanulmányban elemzett adatok forrása: Molnár Tibor: *A bácskai Tisza mente I. világháborús hősi halottai*. Zenta, 2016) a vizsgált területről, a bácskai Tisza mente településeiről – a mai Magyararkanizsa, Zenta, Ada és Óbecse községek területéről – 3616 személyt lehetett azonosítani, akik az 1914 és 1918 között vívott Nagy Háborúként is emlegetett első világháborúban vesztették életüket. Egyetlen hölgy kivételével – Lederer Julianna adai önkéntes ápolónő, aki hivatása végzése közben szerzett betegségben hunyt el 1917-ben – valamennyien férfiak voltak: zömmel katonák, illetve néhány mozgósított kocsis és hadimunkás, akik a hadra kelt sereghez tartoztak.

Az első világháború során a halálokok különbözőek lehettek: legtöbbször a csatatereken estek el, vagy az elszenvedett sebesülések következtében – gyakori volt a vérmérgezés és a merevgörcs – később hadikórházakban hunytak el, de többekkel végeztek betegségek is. A fertőző betegségek közül kiemelkedően sokan hunytak el tífuszban: az 1914/15 telén és tavaszán Szerbiában dühöngő járvány világviszonylatban is az egyik legnagyobb volt, amely Magyarország déli részeire is áterjedt, és a polgári lakosságot is fenyegette.

A krónikus betegségek közül a tüdővész tarolt. A tébécé a 19. század végén, de még a 20. század első évtizedeiben is népbetegségnek számított Magyarországon: az emberi szervezetben jelen lévő kórokozók a háborús nélkülözések közepette legyengült személyeknél könnyen kifejezésre jutottak, és kialakult a betegség, amely ellen akkoriban még nem létezett hatásos gyógymód.

A kolera a hadjáratok velejárója volt évszázadok során, és ez alól az első világháború sem volt kivétel: sokan hunytak el ebben a kórban vagy az 1918-ban fellángoló spanyolnátha/influenza következtében.

A hivatalos adatok szerint az első világháborúban az Osztrák–Magyar Monarchia 1 534 200 embert veszített, vagyis ennyi katona halt meg. Ebből a számból a történelmi Magyarország területéről 661 000-en származtak, ami az összlakosság 3%-át képezte.

A bácskai Tisza mente településeinek emberveszteségei (az adatok forrása: Dr. Kepes József [szerk.]: *A Délvidék településeinek nemzetiségi [anyanyelvi] adatai [1880–1941]*. KSH. Budapest, 1998):

Település	Lakosság az 1910-es népszámlálás szerint (fő)	Hősi halott (fő)	Halottak az összlakosság arányában (%)
Ada	12.500	416	3,32
Bácsföldvár	6.882	160	2,32
Horgos	8.037	185	2,30
Magyarkanizsa	17.018	766	4,50
Martonos	6.311	189	2,99
Mohol	10.254	268	2,61
Péterréve	10.049	234	2,32
Óbecse	19.372	389	2,00
Zenta	29.666	1.009	3,40
Összesen	120.089	3.616	3,01

A régió, amelynek lakossága 1910-ben meghaladta a 120 000 főt, százalékos veszteségaránya megegyezik az országgal. Kiemelkedik Magyarkanizsa embervesztése, amely 50%-kal meghaladja az országos átlagot, de Adáé és Zentáé is magasabb annál.

Annak tudatában, hogy férfiakról van szó, már ezekből az adatokból is kitűnik, hogy ezek a közösségek hatalmas veszteséget szenvedtek. Még szemléletesebb, ha a gazdasági és biológiai szempontból legaktívabb 21–30, illetve a 31–40 éves korcsoportokat vesszük szemügyre, akiknek elvesztése a térségben hosszú távú gazdasági, valamint demográfiai nehézségeket eredményezett.

A bácskai Tisza mente hősi halottai egyes korcsoportok szerint:

Település	Hősi halottak (fő)	21–30 évesek (fő)	21–30 évesek a halottak arányában (%)	31–40 évesek (fő)	31–40 évesek a halottak arányában (%)	21–40 évesek összesen (fő)	21–40 évesek a halottak arányában (%)
Ada	416	180	43,26	104	25,00	284	68,26
Bácsföldvár	160	75	46,87	60	37,50	135	84,37
Horgos	185	79	42,70	74	40,00	153	82,70
Magyar-kanizsa	766	353	46,08	253	33,00	606	79,08
Martonos	189	100	52,91	65	34,39	165	87,30
Mohol	268	114	42,53	93	34,70	207	77,23
Péterréve	234	102	43,58	90	38,46	192	82,04
Óbecse	389	176	45,24	137	35,21	313	80,45
Zenta	1.009	484	47,96	311	30,82	795	78,78
Összesen	3.616	1.663	45,99	1.187	32,82	2850	78,81

A 21–30 éves korosztály aránya valamennyi település esetében meghaladja a 40%-ot, Martonos esetében pedig az 50%-ot is. A 31–40-es korosztály részvétele a hősi halottak arányában valamivel kisebb, 24–40% közötti skálán mozog. Megállapítható, hogy ez a két korcsoport az, amely a Nagy Háború véres emberáldozatát meghozta:

valamennyi vizsgált település esetében közülük került ki a hősi halottak háromnegyede.

Természetesen 20 évnél fiatalabb, illetve 40 évesnél idősebb katonák is meghaltak, amely korcsoportokból egyes települések esetében a hősi halottak 13–32%-a került ki.

Az Osztrák–Magyar Monarchia katonai alakulatok legénységének feltöltése területi elven alapult. Ez azt jelentette, hogy egy bizonyos területről – hadkiegészítési kerületből – a hadkötelesek meghatározott alakulatokhoz vonultak be: ennek következtében hasonló mentalitású, egymás nyelvét beszélő/értő katonák szolgáltak együtt, ami a soknemzetiségű birodalomban nem számított elhanyagolandó szempontnak.

A haderő legtömegesebb fegyvernemét a gyalogság képezte. A bácskai Tisza mentéről két gyalogsági alakulathoz – a cs. és kir. 86. (szabadkai) gyalogezredhez, valamint a m. kir. 6. (szabadkai) honvéd gyalogezredhez – vonultak be a hadkötelesek. Ennek következtében ezek soraiból került ki a legtöbb hősi halott is: a 86-osok közül – valamennyi település esetében – hozzávetőlegesen az 1/3-a, a 6-os honvédektől pedig az 1/4-e.

Horgos kivételt képez, hiszen közigazgatásilag Csongrád vármegyéhez tartozott, és a horgosiak a cs. és kir. 46. (szegedi) gyalogezredhez, illetve a m. kir. 5. (szegedi) honvéd gyalogezredhez vonultak be tömegesen.

A rendelkezésre álló levéltári anyagból az elesettek 20–39%-ánál nem sikerült megállapítani, hogy az illető katona melyik alakulathoz tartozott. Ez főleg azok esetében fordult elő, akik a háborúban eltűntek, és haláluk tényét később, bírósági eljárás során bizonyították: a holtta nyilvánítást kezdeményezők számára ez az adat feltehetően nem lehetett ismeretes, a bíróság pedig ennek tényét nem tekintette különösebben jelentősnek.

A bácskai Tisza mente hősi halottainak összegzése katonai alakulatok szerint:

Település	Hősi halottak (fő)	Cs. és kir. 86. gye. (fő)	Cs. és kir. 86. gye. (%)	M. kir. 6. hgye. (fő)	M. kir. 6. hgye. (%)	Egyéb (fő)	Egyéb (%)	Ismeretlen (fő)	Ismeretlen (%)
Ada	416	135	32,45	90	21,63	36	8,65	155	37,25
Bácsföldvár	160	56	35,00	46	28,75	9	5,62	49	30,63
Horgos	185	2	1,10	8	4,40	103	55,60	72	38,90
Martonos	189	80		51		20		38	
Magyarakánizsa	766	295	42,32	248	26,98	119	10,60	104	20,10
Mohol	268	87	32,46	67	25,00	16	5,97	98	36,57
Óbecse	389	140	36,00	108	27,76	15	3,85	126	32,39
Péterréve	234	91	38,88	65	27,77	11	4,70	67	28,65
Zenta	1.009	389	38,55	259	25,67	127	12,58	234	23,20
Összesen	3.616	1.275	35,25	942	26,05	456	12,61	943	26,07

A 20. század elején az Alföldhöz tartozó bácskai Tisza mente gazdasági szempontból kifejezetten mezőgazdasági vidéknek számított. A vidéket az egyre szaporodó mezőgazdasági népesség, az apró parasztgazdaságok, valamint a nagyszámú föld nélküli agrárproletariátus jellemezte (bővebben lásd: KLAMÁR 2006).

A kézműves- és kisipar ekkor már visszaszorulóban volt, hiszen a nagy ipari központokban – amelyek főleg az ország középső és nyugati területein működtek – erőteljesen fejlődő, mezőgazdasági termékeket feldolgozó könnyűipar hozzáférhető áron elégítette ki az igényeket. A vizsgált területen főleg a szolgáltatásokat végző iparosok tudtak érvényesülni. A bácskai Tisza mente nem volt iparosított vidék, hiszen csak elvétve alakultak ipari létesítmények, néhány téglagyár vagy fűrésztelep formájában. Ennek következtében nem beszélhetünk tömegesebb munkásságról sem.

Az értelmiség ezen a vidéken meglehetősen vékony réteget képezett: tanítók, tanárok, ügyvédek, valamint csekély számú egyetemi hallgató alkotta azt.

A bácskai Tisza mente hősi halottainak összegezése foglalkozásuk/hivatásuk alapján:

Település	Hősi ha- lott	Mező- gazd. (fő)	Mező- gazd. (%)	Iparos, kereskedő, alkalma- zott (fő)	Iparos, kereskedő, alkalma- zott (%)	Értelmisé- gi (fő)	Értelmisé- gi (%)	Ismeretlen (fő)	Ismeretlen (%)
Ada	416	207	49,75	75	18,02	5	1,20	129	31,00
Bácsföld- vár	160	82	51,25	22	13,75	1	0,63	55	34,37
Horgos	185	144	77,85	15	8,10	1	0,55	25	13,50
Martonos	189	129	68,25	21	11,11	2	1,05	37	19,59
Magyarka- nizsa	766	446	58,22	129	16,85	6	0,78	185	24,15
Mohol	268	184	68,65	35	13,05	4	1,50	45	16,80
Óbecse	389	246	63,25	47	12,08	10	2,57	86	22,10
Péterréve	234	167	71,36	32	13,67	4	1,70	31	13,24
Zenta	1.009	621	61,55	193	19,12	21	2,08	174	17,25
Összesen	3.616	2.226	61,55	569	15,73	54	1,49	767	21,21

A rendelkezésre álló levéltári források alapján egyértelműen kimutatható, hogy a vizsgált terület nagy háborús áldozatainak zömét a mezőgazdaságból élők adták: arányuk településtől függően 49 és 77% között váltakozik. A kikutatott személyes adatok, valamint a korabeli birtokviszonyok ismeretében megállapítható, hogy az elesett katonák zömét kenyerét élete során mezőgazdasági napszámoként, cselédként kereső föld nélküli agrárproletár, vagy 1–5 holdon gazdálkodó törpebirtokos képezte.

Azon hősi halottak aránya, akik életükben/civilben iparosként, kereskedőként vagy alkalmazottként boldogultak, településenként 8–19%-ra tehető. Az értelmiségiek – diákok, hivatalnokok, tanítók, ügyvédek – aránya 0,5% és 2,5% között mozog. Jellemző, hogy az iparosok, kereskedők és alkalmazottak, valamint az értelmiséghez tartozók részaránya a városokban – Zentán és Magyarkanizsán – magasabb.

Az áldozatok egy jelentős részénél – 13–24% – nem volt megállapítható, hogy polgári életükben mivel keresték kenyerüket. Feltételezhető azonban, hogy közülük is többen mezőgazdaságból éltek.

Az 1900-as évek elején a bácskai Tisza mente egésze nemzetiségi és felekezeti szempontból is heterogén volt: magyarok mellett valamennyi településen éltek szerbek és zsidók is, a katolikus vallásúak mellett a pravoszlávok, valamint az izraeliták is jelen voltak. Jellemző, hogy északról déli irányba haladva a települések lakosságának számarányában fokozatosan növekedett a szerbség aránya. A zsidók főleg a régió középső részén – Magyarkanizsán, Zentán, Adán, Moholon, Péterrévén és Óbecsén – alkottak nagyobb létszámú közösséget.

Más vallásúak – reformátusok, evangélikusok, görögkatolikusok – csak elvétve éltek a vizsgált területen, számuk elenyésző volt.

A bácskai Tisza mente hősi halottainak felekezeti megoszlása:

Település	Hősi halott	R. k. (fő)	R. k. (%)	Gkel. (fő)	Gkel. (%)	Izr. (fő)	Izr. (%)	Egyéb felekezetű, felekezeten kívüli, ill. ismeretlen felekezetű (fő)
Ada	416	348	83,73	49	11,72	17	4,07	2
Bácsföldvár	160	108	67,50	49	30,62	1	0,62	2
Horgos	185	180	97,29	2	1,08	1	0,54	2
Martonos	189	151	79,83	35	18,51	1	0,53	2
Magyarkanizsa	766	734	95,82	18	2,34	10	1,30	4
Mohol	268	147	54,85	109	40,67	10	3,73	2
Óbecse	389	253	65,03	121	31,10	10	2,57	5
Péterréve	234	188	80,34	38	16,29	7	2,99	1
Zenta	1.009	914	90,58	61	6,04	21	2,08	13
Összesen	3.616	3.023	83,60	482	13,32	78	2,15	33

A vizsgált terület hősi halottainak legnagyobb hányada római katolikus vallású volt: Horgos, Magyarkanizsa és Zenta esetében arányuk meghaladta a 90%-ot, a teljes régió viszonylatában pedig a 83%-ot.

A pravoszláv vallású hősi halottak legnagyobb számban óbecseiek voltak, de számarányuk Mohol esetében is meghaladta a 40%-ot.

Az izraelita vallású hősi halottak számaránya Ada és Mohol esetében volt a legmagasabb, de Péterrévén is megközelítette a 3%-ot.

A más felekezetű, a felekezeten kívüli és az ismeretlen felekezetű hősi halottak aránya az egész terület viszonylatában alig haladja meg az 5%-ot.

Az osztrák–magyar csapatok már a Nagy Háború kirobbanása évében, 1914-ben óriási emberveszteséget szenvedtek. A szerb és az orosz hadszíntéren vívott súlyos harcokban elpusztult, harcképtelenné vált vagy hadifogságba került a sereg legaktívabb része: a hivatásos tisztek jelentős hányada, valamint a békeidőben kiképzett katonák zöme. Ettől kezdve az Osztrák–Magyar Monarchia számára a háború a tartalékosok küzdelmévé vált.

1915-ben az orosz hadszíntéren vívott súlyos csaták, Olaszország hadba lépésével a délnyugati front első négy isonzói csatája, valamint a Szerbia elleni támadás újabb jelentékeny emberveszteséget okozott.

A további háborús évek csak tetézték a gondokat: a katonahiány következtében népfelkelőként behívták, és a harctérre vezényelték a 17–18 éves, de 50-en felüli hadkötelesek generációit is.

A bácskai Tisza mente hősi halottainak összegzése halálesetük éve szerint:

Település	Hósi halott	1914 (fő)	1915 (fő)	1916 (fő)	1917 (fő)	1918 (fő)	1919 és később (fő)	Ismeretlen (fő)
Ada	416	47	130	76	47	32	9	75
Bácsföldvár	160	27	57	39	15	18	3	1
Horgos	185	20	51	39	27	27	18	3
Martonos	189	23	70	31	35	19	9	2
Magyarkanizsa	766	127	251	179	107	71	20	11
Mohol	268	48	85	57	35	24	5	14
Óbecse	389	62	135	84	43	37	22	6
Péterréve	234	21	75	69	27	23	19	--
Zenta	1.009	116	286	217	139	127	51	73
Összesen	3.616	491	1.140	791	475	378	156	185

A bemutatott adatokból egyértelműen kitűnik, hogy az 1915-ös év harcai követelték a legtöbb halálos áldozatot. Az 1916-os év áldozatai számszerűen követik 1915-öt. Ha azonban időarányosan vizsgáljuk a hősi halottak számát – a harcok 1914-ben „csak” öt hónapon keresztül folytak – akkor az első háborús év vetekszik 1916-tal. Az 1917-es és 1918-as év már valamivel kevesebb áldozatot követelt.

Noha a Nagy Háború 1918 novemberében véget ért, ez nem jelentette automatikusan azt, hogy ezt követően már nem haltak meg katonák. Sokan ezt követően hunytak el a kórházakban, harctéren szenvedett sebesülések vagy betegségek következtében, esetleg a hadifogság mostoha körülményei között veszítették életüket. 1919-es vagy későbbi halálzási időpontot leggyakrabban a holtá nyilvánítási eljárások során az eljáró bíróság állapított meg.

A háborúban eltűnt katonák egy részénél a rendelkezésre álló forrásokból nem sikerült megállapítani a haláleset időpontját: ez különösen Ada és Zenta esetében jelentős szám, de a régió szintjén csupán 5%-uknak nem ismerjük legalább az elhalálozás évszámát.

A bemutatott adatokból levonható a következtetés, hogy a Nagy Háború során elszenvedett emberveszteségek súlyos demográfiai és gazdasági állapotokat idéztek elő a bácskai Tisza mentén (is): egy egész nemzedék került fakeresztek alá, az egész nemzet lett tövig visszavágyva, aminek következményeit egyre fogyatkozó közösségünk napjainkban is érzi.

IRODALOM

- Dr. Kepes József (szerk.): *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. KSH, Budapest, 1998.
- Klamár Zoltán: *Tanyák, parasztgazdaságok Magyarokanizsa vidékén (1900–2000)*. Kiss Lajos Néprajzi Társaság Könyvtára 2. Szabadka, 2006.
- Molnár Tibor: *A bácskai Tisza mente I. világháborús hősi halottai*. Zenta, 2016.

Giving account: The heroes of the Great War of the Tisza river area in the Bácska district in the mirror of the numbers

The First World War caused enormous devastations and resulted in social changes, which can be seen by the statistics. In this paper, the author shows the statistics, then the data is analyzed and the conclusions, which were made upon the results,

are catastrophic. Namely, on various fronts and in the units the number of casualties was extremely high if compared to the original number of inhabitants in the region. Male citizens also died in hospitals, not just on the fronts, which will have an impact on the future demographic trends in the region.

Key words: heroic death, Tisza region, First World War, the Great War, Honved infantry, Kanizsa, Zenta, Ada, Óbecse

Polaganje računa: heroji Velikog rata bačkog Potisja u ogledalu brojki

Prvi svetski rat je doneo ogromna razaranja i rezultovao je društvenim promenama, što se može videti i po statistikama. U ovom radu su prikazane statistike, zatim analizirani podaci, a po rezultatima tih analiza se došlo do – može se reći – izuzetno teških zaključaka. Naime, na raznim frontovima i u jedinicama bilo je ogromnih gubitaka, kada se podaci upoređuju sa prvobitnim brojem stanovništva. Muško stanovništvo je u ogromnom broju umirao i na frontovima i u bolnicama, što će za posledicu imati značajan uticaj na demografske trendove u regionu.

Ključne reči: herojska smrt, Potisje, Prvi svetski rat, Veliki rat, Honved pešadija, Kanjiža, Senta, Ada, Stari Bečej

Beérkezés időpontja: 2017. január 6.

Elfogadás időpontja: 2017. augusztus 30.

